

Лапа І. В.

*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Lapa Ihor

*Postgraduate Student of International Economic Relations Department
Uzhhorod National University*

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті досліджується структура, функції та еволюція банківської системи в різних економічних моделях. Аналізуються ключові теоретичні підходи, що пояснюють роль банків у фінансовому посередництві, створенні кредиту та реалізації монетарної політики. Розглядаються особливості функціонування банківських установ у капіталістичних, соціалістичних та змішаних економіках, а також їх вплив на економічний розвиток. Значна увага приділяється питанням регулювання банківської діяльності, забезпечення фінансової стабільності та адаптації до сучасних викликів, зокрема глобалізації та технологічних інновацій. Підкреслюється важливість збалансованого поєднання ринкових механізмів та ефективного державного регулювання для стійкого розвитку банківської системи та підвищення її ефективності.

Ключові слова: банківська система, фінансове посередництво, банки, економічний розвиток, фінансова стабільність, глобалізація, фінансові інновації.

Вступ та постановка проблеми. Банківська система являється ключовим елементом економіки. Вона виконує важливі функції фінансового посередництва, підтримки економічного зростання та забезпечення стабільності.

Однак у різних економічних моделях структура та роль банківської системи відрізняються, що впливає на її ефективність. Крім того, сучасні виклики, такі як глобалізація, технологічний розвиток та регуляторні зміни, вимагають адаптації банківських установ та систем управління ними. У зв'язку з цим виникає необхідність аналізу функціонування банківських систем та їхньої ролі в економічному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження у сфері банківських систем зосереджуються на їх ролі в забезпеченні економічної стабільності, фінансовому посередництві та впливі на економічний розвиток. Помітний внесок у дослідження даного питання зробили провідні вчені, такі як Ф. Мішкін, Р. Левін, І. Врей, Р. Вернер, К. Райнхарт та інші.

Мета статті: проаналізувати структуру, функції та еволюцію банківської системи в різних економічних моделях, а також оцінити вплив регуляторних механізмів і глобальних викликів на її стабільність та ефективність. Дослідження спрямоване на визначення ключових факторів, що впливають на розвиток банківських систем, та виявлення оптимальних підходів до їхнього регулювання в умовах сучасної економіки.

Результати дослідження. Банківська система є наріжним каменем сучасних економічних відносин, сприяючи руху капіталу, торгівлі та підтримці

стабільності національної та міжнародної економіки. Її значення полягає в тому, що вона слугує посередником між вкладниками та позичальниками, підтримуючи фінансову інфраструктуру, яка є рушієм економічного розвитку.

Термін «банківська система» охоплює мережу фінансових установ, нормативно-правову базу та грошово-кредитну політику, які спільно управляють фінансовою діяльністю країни.

Банківська система – це сукупність установ, які надають фінансові послуги. Ці організації відповідають за управління платіжною системою, надання кредитів, прийом депозитів і допомогу в інвестуванні [1].

Структура банківської системи зазвичай відображає економічний, правовий та історичний контекст країни. Як правило, вона складається з наступних ключових компонентів [2]:

1. Центральний банк. Вищий орган грошово-кредитного регулювання, відповідальний за проведення грошово-кредитної політики, регулювання діяльності фінансових установ та забезпечення фінансової стабільності. Наприклад, Федеральний резерв у Сполучених Штатах, Національний банк в Україні та Європейський центральний банк в Єврозоні виконують ці важливі функції.

2. Комерційні банки. Ці установи формують основу банківської системи, пропонуючи широкий спектр послуг, таких як депозити, кредити та обробка платежів. Вони обслуговують приватних осіб, підприємства та уряди, полегшуючи щоденні фінансові операції.

3. Спеціалізовані банки. Орієнтовані на конкретні сектори економіки або види діяльності,

спеціалізовані банки включають сільськогосподарські банки, експортно-імпортні банки та установи, що займаються житловим фінансуванням. Їхні цільові послуги спрямовані на задоволення нішевих фінансових потреб в економіці.

4. Небанківські фінансові установи. Ці установи, включаючи інвестиційні фонди, страхові компанії та пенсійні фонди, доповнюють традиційну банківську діяльність, надаючи альтернативні фінансові послуги.

5. Регуляторні органи. Важливі для підтримки довіри та стабільності, регуляторні органи забезпечують дотримання фінансового законодавства, відстежують системні ризики та захищають споживачів. Прикладами таких органів є Управління з фінансового нагляду у Великій Британії та Комісія з цінних паперів і бірж у США.

6. Міжнародні фінансові установи. У контексті міжнародних економічних відносин такі інституції, як Міжнародний валютний фонд та Світовий банк, відіграють вирішальну роль у стабілізації та розвитку глобальних фінансових систем.

Банківська система виконує кілька важливих функцій, які лежать в основі економічної та фінансової стабільності:

- Фінансове посередництво. Спрямовуючи кошти від вкладників до позичальників, банки забезпечують ефективний розподіл капіталу, сприяючи економічному зростанню та інноваціям.

- Реалізація монетарної політики. За допомогою таких інструментів, як операції на відкритому ринку, резервні вимоги та коригування процентних ставок, центральні банки управляють ліквідністю та контролюють інфляцію, забезпечуючи макроекономічну стабільність.

- Сприяння платежам. Банківська система забезпечує інфраструктуру для безперешкодного здійснення фінансових операцій, включаючи електронні перекази, чеки та цифрові платежі, що є важливими для сучасної комерції.

- Створення кредитів. Банки створюють кредит, надаючи позики, що стимулює економічну активність. Ця функція особливо важлива для інвестицій в інфраструктуру, промисловість і торгівлю [3].

- Управління ризиками. Фінансові установи допомагають фізичним та юридичним особам управляти ризиками за допомогою страхових продуктів, механізмів хеджування та диверсифікації інвестицій.

- Підтримка міжнародної торгівлі. Банки сприяють транскордонним транзакціям, пропонують торгове фінансування та управляють валютними операціями, таким чином підтримуючи глобалізацію та економічну взаємозалежність.

- Сприяння фінансовій інклюзії. Надаючи банківські послуги малозабезпеченим верствам населення, система сприяє зниженню рівня бідності та сприяє справедливому економічному розвитку [4].

Еволюція міжнародних економічних відносин і банківської справи позначена різними шляхами

розвитку банківських систем у різних економічних моделях.

У капіталістичних економіках банківські установи формуються під впливом імперативів ринкової конкуренції, приватної власності та інновацій. Банки в цих системах функціонують як динамічні агенти в розподілі капіталу та управлінні ризиками, працюючи в середовищі, яке заохочує ефективність та підприємницьку ініціативу. Лібералізація фінансових ринків і швидка еволюція фінансових інструментів сприяли створенню екосистеми, в якій фінансове посередництво є як каталізатором зростання, так і джерелом системного ризику. Науковці вже давно стверджують, що теоретична база, яка лежить в основі фінансового посередництва в капіталістичному середовищі, пояснює механізми, за допомогою яких банки сприяють ефективному розподілу ресурсів та реагують на ринкові сигнали. Однак динамізм, який характеризує капіталістичну банківську діяльність, може також призводити до нестабільності, про що свідчать періодичні фінансові кризи, які періодично порушують глобальну економічну стабільність.

На противагу цьому, соціалістичні країни традиційно будували свої банківські системи як невід'ємні компоненти централізованого економічного планування. Тут банки не є автономними ринковими гравцями, а тісно пов'язані з державною політикою, їх завданням є спрямування кредитів у ті сектори, які є пріоритетними для центральних органів планування. Такі тісні відносини між державою та банками покликані сприяти справедливому розподілу ресурсів і гарантувати, що кредит слугуватиме ширшим соціально-економічним цілям. Однак ця модель часто стикається з проблемами неефективності, зниженням стимулів для інновацій та труднощами в адаптації до швидких економічних змін. Перехід від повністю контрольованої державою системи до такої, що поступово включає ринкові механізми, є складним процесом, який часто характеризується структурною неефективністю та збереженням застарілих практик, що перешкоджають досягненню конкурентних показників. Досвід багатьох постсоціалістичних країн підкреслює труднощі, пов'язані з реформуванням банківських систем, які спочатку були розроблені для неринкової економіки, та їх інтеграцією у світову фінансову архітектуру [5].

Змішані економіки пропонують синтез цих двох парадигм, поєднуючи ринкову динаміку зі стратегічним державним втручанням. У таких системах банківський сектор одночасно зазнає конкурентного тиску і підтримується регуляторними рамками, спрямованими на стабілізацію фінансового середовища. Історичний аналіз фінансових криз показує, що хоча неприборкана ринкова свобода може призвести до епізодів надзвичайної волатильності, добре вивірений регуляторний нагляд – як це часто спостерігається в країнах зі змішаною економікою – може пом'якшити ці ризики і підтримати довгострокове зростання.

Сучасні дискусії про міжнародні економічні відносини дедалі більше зосереджуються на тому, як поєднати сильні сторони цих різних моделей в епоху, що характеризується швидкими технологічними змінами та глобалізацією. Розвиток цифрового банкінгу, поширення фінансових технологій та інтенсифікація транскордонних потоків капіталу розмили традиційні відмінності між економічними системами. Наприклад, у країнах зі змішаною економікою політики експериментують з інноваційними регуляторними підходами, які поєднують ринкові стимули з механізмами державної підтримки для сприяння фінансовій інклюзії, стабільності та сталому зростанню. Ці гібридні моделі підкреслюють еволюцію ролі держави в сучасному банківському секторі – роль, яка виходить за межі простого нагляду і полягає в активному формуванні умов для фінансових інновацій та економічної стійкості [6].

Розвиток банківських систем формувався під впливом різних теоретичних концепцій, які намагалися пояснити роль банків в економічному зростанні, фінансовій стабільності та монетарній політиці. Теорії розвитку банківської системи розвивалися разом зі змінами в економічних структурах, технологічними досягненнями та регуляторними втручаннями. Серед найвпливовіших концепцій – теорія фінансового посередництва, теорія створення кредитів, теорія фінансових репресій, теорія ендогенних грошей та теорія фінансової стабільності. Ці концепції пропонують різні погляди на те, як функціонують і розвиваються банківські системи в різних економічних контекстах.

Теорія фінансового посередництва стверджує, що банки відіграють вирішальну роль у подоланні розриву між тими хто заощаджує та позичальниками, тим самим підвищуючи ефективність розподілу капіталу. Згідно з цією точкою зору, банки виникають для подолання інформаційної асиметрії та трансакційних витрат, які в іншому випадку перешкоджали б прямим фінансовим обмінам між економічними агентами. Трансформуючи строки погашення, надаючи ліквідність та диверсифікуючи ризики, банки сприяють економічній активності, забезпечуючи спрямування ресурсів у найбільш продуктивні сфери використання. Ефективність фінансового посередництва часто розглядається як ключова детермінанта економічного розвитку та зростання, а емпіричні дослідження підтверджують, що добре розвинені банківські системи сприяють вищому рівню інвестицій та інновацій.

Теорія створення кредиту, навпаки, підкреслює роль банків як творців грошей, а не простих посередників. Ця точка зору стверджує, що банки не просто надають позики на вже існуючі депозити, а радше створюють нову купівельну спроможність через надання кредитів. Коли банки видають кредити, вони одночасно створюють депозити, збільшуючи пропозицію грошей в економіці. Цей погляд кидає виклик традиційному уявленню про банки як пасивні канали заощаджень і натомість підкреслює їхню активну роль у впливі на економічні цикли [7].

Теорія фінансових репресій пропонує критичний погляд на вплив державного втручання на розвиток банківської системи. Вона припускає, що надмірні регуляторні обмеження, такі як обмеження процентних ставок, контроль за рухом капіталу та державне кредитування, можуть спотворювати фінансові ринки та перешкоджати ефективному функціонуванню банків. Хоча певний рівень державного втручання необхідний для підтримання фінансової стабільності та захисту вкладників, надмірний контроль може призвести до неправильного розподілу ресурсів і зниження темпів фінансового поглиблення. Країни, які лібералізували свої банківські сектори та скасували заходи фінансових репресій, часто демонстрували прискорене економічне зростання, оскільки фінансові установи мали змогу краще розподіляти капітал у найбільш продуктивних напрямках.

Ендогенна теорія грошей ґрунтується на ідеї, що пропозиція грошей визначається попитом на кредит, а не контролюється центральним банком ззовні. Цей підхід стверджує, що банки реагують на економічну активність, розширюючи або звужуючи пропозицію кредитів, виходячи з фінансових потреб фірм і домогосподарств. Центральні банки, у свою чергу, впливають на цей процес через політику процентних ставок та регуляторні заходи, а не безпосередньо контролюючи кількість грошей в обігу. Ця точка зору відповідає спостереженням за сучасними банківськими системами, де монетарна політика діє насамперед через коригування процентних ставок та управління ліквідністю, а не через пряме розширення чи звуження грошової маси.

Теорія фінансової стабільності зосереджується на стійкості банківських систем до економічних шоків та системних ризиків. Ця концепція підкреслює важливість ефективної регуляторної політики, вимог до достатності капіталу та практики управління ризиками для запобігання банківським кризам. Взаємопов'язаність фінансових установ та можливість виникнення ефекту зараження роблять стабільність критично важливим аспектом розвитку банківської системи. Історичні епізоди фінансової нестабільності, включаючи світову фінансову кризу 2008 року, підкреслили необхідність надійного регуляторного нагляду [8].

Ці теоретичні концепції в сукупності сприяють розумінню того, як розвиваються та еволюціонують банківські системи. Якщо теорія фінансового посередництва наголошує на ефективності розподілу капіталу, то теорія створення кредитів підкреслює активну роль банків у збільшенні грошової маси. Теорія фінансових репресій застерігає від надмірного державного втручання, тоді як теорія ендогенних грошей кидає виклик традиційним поглядам на контроль центрального банку над грошовою масою. Нарешті, теорія фінансової стабільності наголошує на необхідності виваженого регулювання для забезпечення стійкості системи. Разом ці концепції забезпечують всебічну основу для аналізу розвитку

банківських систем у різних економічних та інституційних контекстах.

Регулювання та нагляд за банківською діяльністю мають фундаментальне значення для забезпечення фінансової стабільності, захисту споживачів та підтримки цілісності фінансових систем. Банківське регулювання охоплює сукупність правових норм, керівних принципів і стандартів, покликаних контролювати ризики, пов'язані з банківськими операціями. Нагляд, у свою чергу, передбачає моніторинг та забезпечення дотримання цих норм фінансовими установами. Взаємодія регулювання та нагляду має вирішальне значення для пом'якшення фінансових криз і зміцнення довіри до банківських систем.

Історично банківське регулювання розвивалося у відповідь на фінансові кризи та економічні потрясіння. Велика депресія 1930-х років призвела до запровадження страхування депозитів та посилення банківського контролю в кількох країнах. Світова фінансова криза 2008 року підкреслила необхідність посилення регуляторних механізмів, що призвело до створення Базельських правил III, які наголошують на достатності капіталу, стрес-тестуванні та управлінні ризиком ліквідності. Ці правила спрямовані на підвищення стійкості банків, зменшуючи ймовірність системних банкрутств.

Однією з основних цілей банківського регулювання є підтримка фінансової стабільності. Регуляторні заходи, такі як вимоги до капіталу, гарантують, що банки мають достатній запас міцності для поглинання потенційних збитків. Коефіцієнт достатності капіталу, встановлений Базельською угодою, слугує орієнтиром для оцінки фінансового стану банку. Крім того, вимоги до ліквідності зобов'язують банки тримати певну частку високоліквідних активів для виконання короткострокових зобов'язань. Ці заходи запобігають прийняттю надмірних ризиків і сприяють загальній економічній стабільності.

Захист прав споживачів є ще одним важливим аспектом банківського регулювання. Банки діють як зберігачі депозитів населення, і регуляторна база має на меті захистити ці кошти від неналежного управління та шахрайства. Такі установи, як Федеральна корпорація страхування депозитів у США та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб в Україні, забезпечують страхування депозитів, гарантуючи, що клієнти не втратять свої заощадження у разі банкрутства банку. Крім того, вимоги прозорості змушують банки розкривати інформацію про свій фінансовий стан, що дає змогу споживачам приймати поінформовані рішення. Справедлива практика кредитування та антидискримінаційне законодавство ще більше посилюють заходи захисту прав споживачів.

Наглядові органи відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання банківського законодавства. Центральні банки та органи фінансового регулювання проводять регулярні перевірки, стрес-тести та оцінку ризиків для оцінки стабільності банків. Роль

наглядового органу поширюється на забезпечення дотримання вимог законодавства у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Міжнародна співпраця між регуляторами також набуває все більшого значення, оскільки фінансові системи стають все більш взаємопов'язаними. Рада з фінансової стабільності та Міжнародний валютний фонд сприяють глобальній регуляторній координації для подолання транскордонних ризиків [9].

Незважаючи на надійність банківського законодавства, залишаються проблеми з його імплементацією та дотриманням. Значний ризик становить регуляторний арбітраж, коли банки використовують відмінності в регуляторній базі в різних юрисдикціях. Поява фірм, що працюють у сфері фінансових технологій та цифрового банкінгу створила нові регуляторні складнощі, що вимагають адаптивних регуляторних підходів. Крім того, політичний та економічний тиск часто впливає на прийняття регуляторних рішень, що іноді призводить до слабкого правозастосування або затримки реформ.

Висновки. Банківська система є невід'ємною частиною функціонування сучасної економіки, забезпечуючи основу для фінансової стабільності, економічного зростання та міжнародного економічного співробітництва. Її різноманітна структура та багатогранні функції підкреслюють її важливість у задоволенні динамічних потреб глобальних економічних відносин. З розвитком економіки банківські системи також повинні адаптуватися до нових викликів, включаючи технологічний прогрес, складність регулювання та зміну геополітичного ландшафту.

Особливості розвитку банківської системи в капіталістичних, соціалістичних та змішаних економіках відображають ширші ідеологічні зобов'язання та інституційні механізми. Оскільки міжнародний фінансовий ландшафт продовжує еволюціонувати, розуміння цих відмінних траєкторій розвитку залишається надзвичайно важливим як для політиків, так і для науковців, пропонуючи розуміння того, як банківські системи можуть бути спроектовані таким чином, щоб відповідати як внутрішнім потребам, так і викликам глобальної інтеграції.

Регулювання та нагляд за банківською діяльністю є необхідними для фінансової стабільності, захисту прав споживачів та економічної стійкості. Хоча нормативно-правова база розвивалася з метою подолання минулих криз, необхідна постійна адаптація для того, щоб не відставати від нових ризиків і технологічного прогресу. Ефективний нагляд забезпечує дотримання нормативних вимог, сприяючи створенню надійного банківського середовища, яке підтримує економічне зростання та довіру громадськості до фінансових установ.

Отже, банківська система відіграє ключову роль у фінансовій стабільності та економічному розвитку. Її ефективність залежить від економічної моделі, регулювання та здатності адаптуватися до сучасних викликів.

Список використаних джерел:

1. Банківська система. Вільна енциклопедія – Вікіпедія URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Банківська_система (дата звернення: 10.02.2025).
2. Mishkin Frederic S. The economics of money, banking, and financial markets. Pearson education, 2007. P. 716.
3. Greuning H., Sonja B. B. Analyzing Banking Risk: A Framework for Assessing Corporate Governance and Risk Management – Fourth Edition (English). Washington, D.C.: World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/403931618461962435> (дата звернення: 10.02.2025).
4. Levine R. Finance and growth: theory and evidence. Handbook of economic growth 1, 2005. P. 865–934.
5. Calomiris Charles W., Stephen H. Fragile by design: The political origins of banking crises and scarce credit. Princeton University Press, 2014. P. 432.
6. Wray L. R. Modern Money Theory: A Primer on Macroeconomics for Sovereign Monetary Systems, 2015. P. 306.
7. Werner Richard A. Can banks individually create money out of nothing? The theories and the empirical evidence. International Review of Financial Analysis 36, 2014. P. 1–19.
8. Reinhart Carmen M., Kenneth S. R. This time is different: Eight centuries of financial folly. Princeton University Press, 2009. P. 512.
9. Schoenmaker D. Governance of international banking: The financial trilemma. Oxford University Press, 2013. P. 208.

References:

1. Banking system. Free encyclopedia – Wikipedia Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Банківська_система (accessed: 10.02.2025).
2. Mishkin Frederic S. The economics of money, banking, and financial markets. Pearson education, 2007. p. 716.
3. Greuning H., Sonja B. B. Analyzing Banking Risk: A Framework for Assessing Corporate Governance and Risk Management – Fourth Edition (English). Washington, D.C.: World Bank Group. Available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/403931618461962435> (accessed: 10.02.2025).
4. Levine R. Finance and growth: theory and evidence. Handbook of economic growth 1, 2005. p. 865–934.
5. Calomiris Charles W., Stephen H. Fragile by design: The political origins of banking crises and scarce credit. Princeton University Press, 2014. P. 432.
6. Wray L. R. Modern Money Theory: A Primer on Macroeconomics for Sovereign Monetary Systems, 2015. P. 306.
7. Werner Richard A. Can banks individually create money out of nothing? The theories and the empirical evidence. International Review of Financial Analysis 36, 2014. P. 1–19.
8. Reinhart Carmen M., Kenneth S. R. This time is different: Eight centuries of financial folly. Princeton University Press, 2009. P. 512.
9. Schoenmaker D. Governance of international banking: The financial trilemma. Oxford University Press, 2013. P. 208.

**DEVELOPMENT OF THE BANKING SYSTEM: THEORETICAL FOUNDATIONS
AND PRACTICAL ASPECTS**

Summary. The article studies the structure, functions and development of the banking system as a key element of the financial infrastructure of the modern economy. The article analyses the main theoretical concepts explaining the role of banks in financial intermediation, credit creation and ensuring economic stability. The article examines the peculiarities of banking systems in capitalist, socialist and mixed economies, their advantages and disadvantages, as well as their impact on financial stability and economic growth. Special attention is paid to the regulation of banking activities, the role of central banks and international financial institutions in ensuring the stability of the banking system. The challenges posed by globalisation, technological innovation and the digitalisation of banking services, as well as the impact of new financial technologies on traditional banking models are explored. The article also analyses approaches to regulating banking risks, including methods of minimising systemic crises and measures to increase confidence in the banking sector. The article examines the impact of financial crises on the evolution of banking systems and assesses the effectiveness of modern regulatory initiatives, such as the Basel Accords and international standards for bank supervision. The mechanisms of financial inclusion and expanding access to banking services for the general population, which is an important factor in socio-economic development, are also investigated. The article also discusses the role of modern technologies in the transformation of the banking system. These innovations are changing traditional banking models, creating both new opportunities and additional challenges for regulators and financial institutions. The article emphasises the need for an effective combination of market mechanisms and state regulation to ensure financial stability and development of the banking system. The article highlights the prospects for improving banking regulation, adaptation of banks to changes in the financial environment and the growing role of international financial cooperation. The findings may be useful for scientists, economists, financial analysts and regulators in developing strategies for stabilising and developing the banking sector.

Keywords: banking system, financial intermediation, banks, economic development, financial stability, globalisation, financial innovation.